

Ankara, 16 Nisan 2025

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KANUNU KAPSAMINDA HUKUKİ DEĞERLENDİRME

65. Asliye Ceza (E.2025/225), 62. Asliye Ceza (E.2025/227), 70. Asliye Ceza (E.2025/172), 14. Asliye Ceza (E.2025/235), 74. Asliye Ceza (E.2025/197), 71. Asliye Ceza (E. 2025/150), 49. Asliye Ceza (E. 2025/217), 6. Asliye Ceza (E.2025/220), 61. Asliye Ceza (E. 2025/222) ve 26. Asliye Ceza (E. 2025/223) olmak üzere İstanbul Asliye Ceza mahkemelerinde açılan 10 ayrı ceza davasında 742 şüpheli ve Türkiye genelinde tespit edilebilen 71 tutuklu hakkında düzenlenen iddianamelere göre; “Kanuna Aykırı Toplantı ve Yürüyüşlerine Silahsız Katılarak İhtara Rağmen Kendiliğinden Dağılmama” iddiasıyla 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunun 32/1 Maddesi’ne aykırılık suçundan dolayı cezalandırılmaları talep edilmektedir. 18 Nisan 2025 tarihi itibariyle başlayacak ve ayrı ayrı Mahkemelerde Mayıs, Haziran, Temmuz aylarında görülecek olan duruşmalara 2025 yılı Eylül ayı dahil devam edilecektir. Bu hukuki görüş, **TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ İNSAN HAKLARI MERKEZİ** tarafından, yukarıda belirtilen dosyalardaki bilgi ve belgeler ışığında Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 67. maddesi uyarınca hazırlanmıştır.

I. İNCELEME ve KAPSAMI

Farklı asliye ceza mahkemelerine sunulan iddianamelerin incelenmesinden, isnat konusu fiillerin, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 32. maddesinin ilk fıkrasında öngörülen “kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne silahsız katılmakla birlikte ihtara rağmen dağılmama” ve Kanun’un 33. maddesinin ilk fıkrasının (a) bendinde düzenlenen, “toplantı ve gösteri yürüyüşlerine kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek katılma” suçları kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

İddianamelerde isnat konusu yapılan fiillerin niteliği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun ilgili hükümleri ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin içtihadı dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Nihai takdir mahkeme makamlarına ait olmak üzere, isnat konusu fiillerin niteliğinin belirlenmesi bakımından konu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri yürüyüşleri Kanunu'nun 32 ve 33. maddelerinde öngörülerek iddianamelerde esas alınan suç tanımlarının, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının güvence altına alındığı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri karşısındaki durumu açısından ele alınmıştır.

Ayrıca, isnat konusu fiiller bakımından verilen tutuklama ve adli kontrol kararlarının kanuna uygunluğu hususu ele alınmış, takdir yetkisi mahkeme makamlarına ait olmakla birlikte bu konular, mevcut kanun ve uluslararası sözleşme hükümleri açısından değerlendirilmiştir.

Son olarak, Anayasa ile güvence altına alınan eğitim hakkı ve öğrenci disiplin hukuku bakımından konu ile ilgili hukuki değerlendirme yapılmıştır.

II. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ KULLANILMASI

(1) İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 20. maddesinin 1. fıkrasında, herkesin barışçıl toplanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin 21. maddesine göre; "*Barışçıl bir biçimde*" toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır ve korunur. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında; başka hiçbir sınırlama konamayacağı uluslararası sözleşmelerde düzenlenmiştir.

(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 1. fıkrasında; "*Herkesin asayişini bozmayan toplantılara*" katılma hakkına sahip olduğu, 2. fıkrasında ise, bu hakkın demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu

emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabileceği belirtilmiştir.

- (3) Avrupa İnsan Hakları Komisyonununun 10 Ekim 1979 tarihli kararında; Sözleşmenin 11. maddesinde gösterilen “barışçıl toplanma hakkının” demokratik toplumda temel bir hak olduğunu belirtmiştir. “Bu hak bu niteliğiyle hem özel toplantıları hem de cadde, yol ve geçitlerdeki toplantıları kapsar” ve tıpkı ifade özgürlüğüne benzer bir biçimde korunmalıdır. Komisyon bu nitelikteki bir hakkın demokratik toplumun temellerinden biri olduğunu kabul etmiştir.
- (4) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 34. maddesinde, herkesin, önceden izin almaksızın, şiddet içermeyen toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabileceği anayasal güvence altına alınmıştır.

Anayasa’nın “*Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı*” kenar başlıklı 34. maddesi şöyledir:

“Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ayrıca ifade özgürlüğü, düşünceyi ifade hakkı ile iç içe olduğundan Anayasa’nın, “*Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*” kenar başlıklı 26. maddesinin ilk fıkrası da bu alandaki güvencelerden biridir. Fıkra hükmü şöyledir:

“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî

makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

(5) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü” başlıklı 11. maddesinde güvence altına alınmıştır. Söz konusu hüküm aşağıdadır.

“1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

*2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve **demokratik bir toplum içinde** ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz.*

Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.”

(6) Sözleşme'nin 11. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi bakımından tek **hukuk kaynağı değildir. Bu maddenin yorumu ve uygulanmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı da bağlayıcı kaynak niteliği taşımaktadır.** Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca, usulüne uygun olarak kabul edilen uluslararası sözleşmeler iç hukukun parçası olduğu gibi, bu maddenin son fıkrası gereği, uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile kanunlar arasında çelişki bulunması durumunda, sözleşmelerin uygulanacağı açıktır. Bu çerçevede, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da iç hukukun parçasıdır ve bağlayıcıdır.**

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Yaklaşımı ve İchtihadı

(1) Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre;

“Kendine özgü rolü ve özel uygulama alanı bulunmakla birlikte, 11. maddede düzenlenen haklar, 10. maddenin ışığında incelenmelidir. Sözleşme’nin 11. maddesinde yer alan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin hedeflerinden biri 10. maddede güvence altına alınan kişisel görüşlerin korunmasıdır.”¹

“Kamuya açık alanda düzenlenen gösteriler, trafiği aksatmak gibi etkilerle günlük yaşam düzenini bir derece bozabilir. Göstericiler şiddet içeren hareketlerde bulunmadıkları sürece, resmi makamların, Sözleşmenin 11. maddesi kapsamında güvence altına alınan toplantı hakkının özüne halel gelmemesi için, barışçıl nitelikteki toplantılara belirli derecede hoşgörü göstermesi gerekmektedir.”²

“Toplantı özgürlüğü ile bu özgürlük kapsamında düşüncelerini ifade etme hakkı, demokratik bir toplumun temel değerlerini oluşturmaktadır. Demokrasinin özünde açık bir tartışma ortamıyla sorunları çözebilme gücü yer almaktadır. Şiddete teşvik ve demokrasinin ilkelerini reddetme durumları dışında toplantı ve ifade özgürlüğünün ortadan kaldırılmasına yönelik önleyici nitelikli radikal tedbirler yetkililere göre kullanılan ifade ve bakış açıları şaşırtıcı ve kabul edilemez görünebilir; ayrıca söz konusu gereklilikler yasadışı da olabilir.

Demokrasiye zarar vermekte ve hatta sık sık demokrasinin varlığını tehlikeye atmaktadır. Hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir toplumda, kurulu düzene itiraz eden ve barışçıl yöntemlerle gerçekleştirilmesi savunulan siyasi fikirler; toplantı özgürlüğü uygulanırken diğer yasal araçlarla da kendini ifade edebilme imkânı sunmalıdır”³

(2) Oya Ataman/Türkiye, 05.12.2006, No: 74552/01 kararında AİHM “Önceden izin alınmamış olsa bile barışçıl bir şekilde yapılan gösterilerde kolluğun bir miktar tolerans göstermesi gerekmektedir” şeklinde hüküm kurmuştur.

¹ AİHM Ollinger/Avusturya, 29.06.2006, No: 76900/01.

²AİHM Disk-Kesk/Türkiye,27.11.2012, No: 38676/081; Nurettin Aldemir ve Diğerleri /Türkiye, 18.12.2007, No: 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 ve 32138/02

³ AİHM Gün ve Diğerleri/Türkiye, 18.06.2003, No: 8029/07.

- (3) Öğretide de “Sözleşmenin 11. maddesinde yer alan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin hedeflerinden birisi de 10. maddede güvence altına alınan kişisel görüşlerin korunmasıdır. Barışçıl olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ifade özgürlüğünün bir başka görünümü olarak değerlendirilebilir ve bu çerçevede demokratik bir toplum bakımından temel hak niteliğindedir.

Kişiler, siyasi, sosyal, kültürel ve benzeri nedenlerle toplanırlar ve gösteriler, yürüyüşler, mitingler düzenleyerek görüşlerini toplu olarak ifade ederler. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına sınırlama getirilirken Sözleşmenin 11. maddesinin ikinci fıkrası dar yorumlanmalı ve Sözleşmenin 10. maddesi altında geliştirilen içtihatlar ile değerlendirilmelidir. Barışçıl olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı, ifade özgürlüğü benzeri bir korumadan faydalanır”⁴

“İfade özgürlüğü ve dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlükleri belirli bir ölçüde abartmayı hatta tahrik etmeyi de kapsar.”⁵

- (4) “AİHS’nin 11. maddesinde düzenlenen ilk hak barışçıl toplantı özgürlüğü hakkıdır. Maddenin ilk cümlesine göre, ‘herkesin çıkarlarını korumak amacıyla barışçıl toplantı özgürlüğü hakkı vardır.’ AİHM, maddede geçen ‘toplantı özgürlüğü’ kavramını içtihatları ile ‘gösteri özgürlüğü’nü de kapsayacak şekilde geniş yorumlamaktadır. Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl olup olmadığının tespiti için hakkı kullanmak isteyenlerin öncelikle niyetine bakmak gerekecektir. Hakkı kullanacak kişi veya örgütün o ana kadarki tutum ve açıklamaları burada belirleyici olmaktadır. Bir toplantı veya gösterinin barışçıl olup olmadığını belirlemede bir başka ölçüt de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımını sırasındaki tutum ve davranışlardır.”⁶

“Bireysel özgürlük olan düşünce özgürlüğü, çoğu kez kolektif özgürlük olan toplantı ve gösteri özgürlüğü ile eşzamanlı olarak kullanılır. Daha doğrusu demokratik sistemin

⁴ Osman Doğru-Atilla Nalbant, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi-Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt, Council of Europe, T.C. Yargıtay Başkanlığı, 1. Bası, Ankara 2013, s. 430.

⁵ Ziya Çağa Tanyar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011 s. 599.

⁶ Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Avrupa Konseyi, 1. Bası, 2013, s. 383.

bütünleyici birer parçasını oluşturan toplantı ve gösteriler, çoğu zaman bir düşünce ve kanaatin açıklanması ve yayılmasına hizmet ederler.”⁷

(5) 2013 yılında Türkiye aleyhine verilmiş olan **Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi** kararında; toplanma özgürlüğüyle ilgili davalardaki başvuru sahiplerinin **barışçıl yollardan toplanma haklarının ihlali** ve/veya barışçıl gösterilerin dağıtılmasında aşırı güç kullanılması kararında; **“barışçıl toplantı özgürlüğüne haksız müdahalelerde bulunulması ve gösteriler sırasında aşırı güç kullanılması ve bunun yanı sıra bu konuda düzeltici çözümlerin bulunmaması”** tespiti yapılmıştır.

(6) AİHS'nin **“Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü”**nün düzenlendiği 11. maddesinde **“barışçıl toplanma özgürlüğü”** siyasi, dini veya ruhsal, kültürel, toplumsal veya başka amaçlarla kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın **“temel bir hak”** olarak korumaktadır. 11. madde yürüyüşleri, gösterileri ve oturma eylemlerini de içeren özel veya halka açık toplantıları kapsar.

(7) *United Macedonian Organization Ilinden ve Ivanov v Bulgaristan* davasında AİHM'e göre; **“Hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik bir toplumda, mevcut düzene itiraz eden ve barışçıl yollarla gerçekleşmesi savunulan siyasi görüşlere, toplanma ve diğer hukuka uygun araçların kullanılması yoluyla uygun ifade fırsatı sağlanmalıdır”**.

(8) **Sınırlama nedeni toplantının ‘barışçıl’ olması gerekliliğidir.** Devletler barışçıl toplanma özgürlüğünü kullanan kişileri koruma yükümlükleri vardır.⁸

AİHM bu görüşünü **“Oya Ataman v Türkiye”** ve **“Bukta v Macaristan”** kararlarında açıklamıştır. Her iki davada da AİHM **“Göstericiler şiddet içeren faaliyetlerde bulunmadığında, toplanma özgürlüğünün özünden bütünüyle yoksun**

⁷ Ali İşğören, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011, 2. Bası, s. 62) şeklinde görüşlere yer verilmiştir (Yargıtay Ceza Genel Kurulu Esas: 2014/9-147 Karar: 2014/376 Karar Tarihi: 16.09.2014.)

⁸Christians against Racism and Fascism ve Birleşik Krallık 1980 / No: 8440/78, Oya Ataman ve Türkiye 2006-XIV, Cisse v France 2002/AİHM kararları

bırakılmaması için, kamu makamlarının barışçıl toplanmalara belirli düzeyde hoşgörüyü yaklaşması önemlidir” demektedir.

“**Ataman Grubu Davaları**” olarak adlandırılan Türkiye aleyhine kesinleşmiş davalar Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından gündeme alınmış ve hak ihlallerinin sistematik olduğunu, ihlallerin münferit ihlaller olmadığını ve ihlali ortaya çıkaran sistematik unsurların giderilmesi için mutlaka genel tedbirler alınması gerektiği kararlaştırmıştır.

- (9) AİHM 16 Temmuz 2013 ve 23 Temmuz 2013 tarihlerinde, AİHM *Abdullah Yaşa-Türkiye* ve *İzci-Türkiye* davalarında, taraf devletlere çağrı yapmıştır. **İzci-Türkiye kararında** AİHM, Ataman Grubu davalarına benzer davaların sayısındaki artışa dikkat çekmiştir:

“Mahkeme, Türkiye hakkındaki 40’tan fazla kararda, kolluk görevlilerinin gösterilerdeki sert müdahalelerinin veya barışçıl nitelikte gösterilere katıldıkları gerekçesiyle başvuranlar hakkında başlatılan cezai işlemlerin, Sözleşme’nin 3 ve/veya 11. maddesinin/maddelerinin ihlaline sebep olduğu sonucuna vardığını gözlemlemektedir.” Mahkeme tarafından belirtildiği üzere, söz konusu kararların verildiği davaların ortak özelliği, yetkililerin barışçıl toplantılara belirli derecede hoşgörü göstermemiş olmaları ve bazı hallerde de göz yaşartıcı gaz da dâhil olmak üzere, kolluk görevlileri tarafından sert fiziksel güç kullanılmış olmasıdır. Ayrıca Mahkeme, 20’den fazla kararda gösteriler esnasında kolluk görevlilerinin kötü muamelede buldukları iddialarına karşı Türkiye’deki soruşturma makamları tarafından etkin bir soruşturma yürütülmemiştir.”

Anayasa Mahkemesinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşüne İlişkin Yaklaşımı ve İçtihadı

- (1) **Anayasa Mahkemesi de** birçok kararında, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının aslında bireylerin düşünce açıklamalarında bulunmak amacıyla **açık veya kapalı mekânlarda kamu otoriteleri ile üçüncü kişilerin müdahalesi olmaksızın, geçici olarak bir araya gelebilme serbestisi hakkı olduğunu hükme bağlamıştır.** Madde 34’e

göre; herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.⁹

Bu hak demokratik toplumun en temel değerleri arasında yer alır. Bireylerin ortak fikirlerini birlikte savunmak ve başkalarına duyurmak için bir araya gelebilme olanağıdır ve amaç budur. Kolektif bir şekilde kullanılan bu hak düşüncelerini ifade etmek isteyen kişilere şiddeti dışlayan yöntemlerle düşüncelerini açıklama olanağı sağlar.

- (2) Anayasa Mahkemesinin web sayfasında Kasım 2024 tarihi itibarıyla yer alan bazı kararları özetlemek mümkündür. Bu kararlarda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yönelik sınırlama ve müdahalelerin farklı açılardan anayasaya aykırı bulunduğu görülmektedir.

Anayasa'nın Sözüne ve Ruhuna Aykırı Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin İzne Bağlanması Bakımından

- (1) Temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalelerin Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan "*Anayasa'nın sözüne*" uygun olması şartı özellikle Anayasa'nın çeşitli maddeleriyle getirilen ek güvenceler söz konusu olduğunda önem taşımaktadır. Anayasa, bir hak veya özgürlüğü yalnızca tanımakla yetinmeyerek onun kullanılmasını garanti altına almak için bazı yönlerini ayrıca vurgular ve koruma altına alır.

Anayasa'nın çeşitli maddelerinde düzenlenen hak ve özgürlüklere ilişkin olarak Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen ve **ek olarak getirilen güvencelerle uyumlu olmayan sınırlamalar** Anayasa'nın sözüne aykırı olacaktır. Anayasa'nın 34. maddesinde yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının izin alma şartına bağlanamayacağı güvencesi Anayasa'da özel biçimde korunmaktadır. Dolayısıyla anılan hakkın izin almadan kullanılmasına yönelik pozitifleşmiş güvenceyi ihlal edecek nitelikte yapılan bir sınırlandırma, Anayasa'da ilgili temel hakkı düzenleyen maddedeki sınırlama sebeplerine dayansa bile kural olarak Anayasa'nın sözüne aykırı olacaktır.

⁹ Anayasa Mahkemesinin Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Başvurusu (Başvuru Numarası: 2017/36889- Karar Tarihi: 29/9/2022) kararında yer alan Anayasa Mahkemesinin AYM Ali Rıza Özer ve diğerleri [GK], B. No: 2013/3924, 6/1/2015, Osman Erbil, B. No: 2013/2394, 25/3/2015, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri [GK], B. No: 2014/920, 25/5/2017, Dilan Ögüz Canan, B. No: 2014/20411, 30/11/2017, Anayasa Mahkemesinin norm denetiminde verdiği bir karar için bkz. AYM, E.2014/101, K.2017/142, 28/9/2017.

(2) Nitekim Anayasa Mahkemesi toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasından önce bildirim verilmesi şartı getiren 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 10. maddesini Anayasa'ya uygun bulurken bildirim sisteminde, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılabilmesi için yetkili makama bildirimde bulunulmasının yeterli olduğu ve mercilerince değerlendirilip değerlendirilmediğini temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından son derece önemli görmüş ve bu konuyla ilgili olarak Atilla Yazar ve diğerleri [GK], B. No: 2016/1635, 5/7/2022 kararını örnek göstermiştir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasına Karşı Caydırıcı Cezalar Verilmesi Bakımından

(1) Toplantı hakkı çerçevesindeki “**sınırlama**” kavramı, sadece hakkın kullanılmasından önceki bazı önleyici tedbirleri değil hakkın kullanılması sırasında veya kullanıldıktan sonra yapılan muameleleri de kapsar.

(2) Gösteri yürüyüşleri, çoğu kez siyasi görüşlerin iletilmesi amacını taşıdığı gibi düşünce ve kanaatlerin açıklanması ve yayılması kapsamında ifade özgürlüğünün unsurlarını da barındırır.

Dolayısıyla barışçıl bir gösteri sırasında yapılanlar veya gösteri sonrasında katılımcılara yönelik soruşturma ve cezalandırmalar da toplantı hakkının kullanılmasını sınırlayan davranışlardır.

(3) **Barışçıl amaçlarla bir araya gelmiş kalabalıkların** toplantı hakkını kullanırken kamu düzeni açısından tehlike oluşturmayan ve şiddet içermeyen davranışlarına devletin sabır ve hoşgörü göstermesi çoğulcu demokrasinin gereğidir.

Bu çerçevede barışçıl nitelikte olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine iştirak edenlere uygulanan hapis cezası, HAGB veya hapis cezasının ertelenmesi gibi müdahaleler Anayasa'da ifade özgürlüğü ve toplanma ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını

hâlihazırda kullanan kişileri ve toplumun diğer mensuplarının serbestçe düşüncelerini açıklamaktan, toplantı ve gösterilere katılmaktan caydırabilir.¹⁰

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Sırasında Güç Kullanımı ve Ölçsüz Müdahale Bakımından

(1) Anayasa'nın 34. maddesi; fikirlerin silahsız ve saldırısız, başka bir ifade ile barışçıl bir şekilde ortaya konulabilmesi için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını güvence altına almıştır. Dolayısıyla toplantı hakkının amacı, şiddete başvurmeyen ve fikirlerini barışçıl bir şekilde ortaya koyan bireylerin haklarının korunmasıdır.

Demokratik bir toplumda, mevcut düzene itiraz eden ve barışçıl yöntemlerle düzenin değiştirilmesini savunan kişilere siyasi fikirlerini toplantı özgürlüğü ve diğer yasal araçlarla ifade edebilme imkânı sunulmalıdır. Şiddet kullanma niyetinde olan kişilerin katıldığı veya düzenlediği gösteriler barışçıl toplanma kavramı dışındadır. Toplantı hakkının amacı, şiddete karışmayan ve fikirlerini barışçıl bir şekilde ortaya koyan bireylerin haklarının korunmasıdır.

(2) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yapılan bir müdahale zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamıyorsa ya da zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamakla birlikte orantılı değilse demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun bir müdahale olarak değerlendirilemez.

(3) Kamu gücünü kullanan organların kanunları toplantı hakkının kullanılmasını önemli ölçüde zorlaştıracak derecede katı yorumlayarak mevzuatta öngörülen usullere tam olarak uyulmadığını ileri sürmeleri tek başına toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl

¹⁰ AYM Kararları: Osman Erbil, B. No: 2013/2394, 25/3/2015 (HAGB), Dilan Ögüz Canan [GK], B. No: 2014/20411, 30/11/2017 (HAGB), Ömer Faruk Akyüz, B. No: 2015/9247, 4/4/2018 (Kovuşturmanın ertelenmesi), Ali Orak ve İrfan Gül, B. No: 2014/10626, 18/4/2018 (HAGB), Özge Özgürengin, B. No: 2014/5218, 19/4/2018 (Kovuşturma yapılmasına yer olmadığı), Ali Demirci ve diğerleri, B. No: 2015/16311, 20/9/2018 (HAGB), Sevinç Hocaoğulları, B. No: 2015/271, 15/11/2018 (Kovuşturma yapılmasına yer olmadığı), Eylem Onuk, B. No: 2015/8018, 15/11/2018 (HAGB), CebraİL Bektaş ve Yüksel Şahin, B. No: 2015/4787, 25/9/2019 (Kovuşturma yapılmasına yer olmadığı), Etem Aykaç ve diğerleri, B. No: 2016/10633, 9/6/2020 (HAGB), Meziyet Yıldız ve diğerleri, B. No: 2017/17038, 18/6/2020 (İdari Para Cezası), Mutlu Öztürk ve diğerleri, B. No: 2020/8525, 28/1/2021 (Tutukluluk), Selahattin Demirtaş (9), B. No: 2017/28948, 15/6/2021 (Kovuşturmanın ertelenmesi), Mahir Engin Çelik ve Sakine Esen Yılmaz, B. No: 2016/8776, 7/9/2021 (Tutukluluk süresi), Osman Baydemir, B. No: 2018/24509, 15/9/2021 (Kovuşturmanın ertelenmesi), Aysel Tuğluk (2), B. No: 2019/10405, 31/3/2022 (Kovuşturmanın ertelenmesi).

niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu durumun varlığı toplanma hakkının ihlal edilmesini haklı gösteremez.

Barışçıl amaçlarla bir araya gelmiş kişilerin toplantı hakkını kullanırken kamu düzeni açısından tehlike oluşturmayan ve şiddet içermeyen davranışlarına devletin sabır ve hoşgörü göstermesi çoğulcu demokrasinin gereğidir.

- (4) Kolluk kuvvetlerince yapılan müdahalelerin kötü muamele yasağının asgari eşiğine ulaşmaması durumunda da toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ihlal edilmiş olabilir.

Müdahalenin ağırlık derecesi ve Anayasa'nın 17. maddesinin maddi boyutunun ihlal edilip edilmediği toplantı hakkına ilişkin yapılacak değerlendirmede dikkate alınması gereken unsurlardır.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi tarafından kötü muamele yasağının usul boyutunun ihlal edildiğine karar verilmesi, dosyadaki bilgi ve belgelerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı bakımından bir karara ulaşmak için yeterli görülmesi hâlinde anılan hak kapsamında inceleme yapılmasına ve somut olayların şartlarının gerektirdiği hâllerde ihlal sonucuna ulaşılmasına engel teşkil etmemektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında meydana gelen olaylara ilişkin olarak adli makamların soruşturmayı özenle yürütme yükümlülükleri vardır.¹¹

Barışçıl Toplantı ve Gösterilere Hazırlıklara Müdahalenin Zorunlu Toplumsal İhtiyaca Dayanmaması Bakımından

- (1) Toplanma özgürlüğünün kullanımından kaynaklanan kamu düzenine yönelik tehditlerin

¹¹ AYM Ali Rıza Özer ve diğerleri [GK], B. No: 2013/3924, 6/1/2015), (Ezgi Özen, B. No: 2015/12753, 8/5/2019), (Abidin Cevher, B. No: 2015/6361, 18/7/2019), (Nihat Sefer, B. No: 2015/4443, 25/9/2019), (Cebrail Bektaş ve Yüksel Şahin, B. No: 2015/4787, 25/9/2019), (Ender Ergün, B. No: 2016/1849, 19/11/2019), (Duran Eren Şahin, B. No: 2016/11928, 20/11/2019), (Betül Öztürk Gülhan ve Sıla Koç, B. No: 2016/12937, 10/12/2019) (Eda Ayşegül Kılıç, B. No: 2015/12263, 16/1/2020) (Salih Şahin, B. No: 2016/13964, 28/1/2020) (Deniz Kaplan ve diğerleri, B. No: 2015/17962, 11/3/2020) (Egemen Budak, B. No: 2016/14870, 9/6/2020) (İlhan Yiğit, B. No: 2016/7532, 29/12/2021) (Belkis Yurtsever ve diğerleri, B. No: 2016/7537, 11/5/2022) (Dilan Dursun, B. No: 2015/18831, 2/11/2022)

gerçeklik değeri taşıması hâlinde yetkili makamlar bu tehditleri bertaraf edecek tedbirleri alabilirler. Alınan bu tedbirlere aykırı toplantılar düzenlenmesi, bu tür toplantılara iştirak edilmesi veya bu tür toplantılarda suçlar işlenmesi hâlinde de cezalar verilebilir.

(2) Toplantı hakkındaki *sınırlama* kavramı, ifade özgürlüğünde olduğu gibi hakkın kullanılması öncesinde, kullanılması sırasında veya kullanıldıktan sonra yapılan muameleleri kapsar.

(3) Yapılacak bir toplantıya yönelik hazırlık hareketleri için de başka hukuk normlarının ihlal edilmemesi kaydıyla yukarıda anılan ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeye ilişkin ilkeler uygulanmalıdır.

Toplantıya ilişkin bildirimlerin veya duyuruların dağıtımının engellenmesine veya duyuruların asılmasına yönelik işlemler veya kararlar kamu otoritelerince ilgili ve yeterli gerekçe ile ortaya konulmadığı sürece toplantı ve gösteri düzenleme hakkının ihlaline yol açacaktır.

Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi toplantı ve elkoyma kararının başvuruçunun toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına etkisini derece mahkemelerinin kararlarının gerekçesiyle birlikte ve yukarıdaki ilkeler ışığında değerlendirmektedir.¹²

İdare Tarafından Belirli Bir Süre Toplantı, Gösteri Yürüyüşü ya da Benzer Etkinliklerin Yasaklanması Bakımından

(1) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanımı günlük hayatın akışında belli bir karışıklığa sebep olabilir ve olumsuz tepkilere yol açabilir. Bu durumların varlığı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ortadan kaldırılması için tek başına yeterli değildir.

(2) Halka açık yerlerde yapılan her türlü gösterinin günlük hayatın akışında belli bir karışıklığa sebep olabileceği ve olumsuz tepkilere yol açabileceği açıktır. Ancak yalnızca toplumun büyük bir kısmı tarafından gösterilebilecek bir tepki veya doğabilecek bir gerilimin varlığı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ortadan kaldırılması için tek başına yeterli değildir. Yani bu tür durumların varlığı otomatik olarak toplantı ve

¹² Halkevleri Derneği, B. No: 2015/9174, 7/3/2019.)

gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına müdahale edilmesini haklı göstermez. Devletten koruma yükümlülüğü olarak adlandırılabilir olan pozitif yükümlülüğü kapsamında, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanmak isteyenlerin güvenliğini sağlama ve üçüncü kişiler tarafından herhangi bir saldırıya uğrama endişesi taşımadan bu hakkı kullanmalarını temin etmesi beklenir.

(3) Kamu gücünü kullanan organlar toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme gibi temel hakkı tamamen yasaklamak şeklinde bir müdahalede bulduklarında; düzenlenecek toplantı ve gösterinin kamu düzenini bozacak nitelikte somut bir tehlike veya açık ve yakın bir tehdit oluşturup oluşturmadığını irdelemelidir.

(4) Kamu otoriteleri hakkın sınırlanmasına ihtiyaç duyduğunda bunu gerektiği oranda yapmalı, durumun gerektirdiğinden ağır olan veya somut olayın şartlarında gerekmeyen tedbirlere başvurmamalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının etkin kullanımına yönelik olarak idarenin pozitif yükümlülükleri bulunduğunu da gözetmelidir. Bu doğrultuda ortaya konan tehlike ve tehditlerin daha az katı tedbirlerle engellenip engellenemeyeceğini, dolayısıyla somut olayın şartlarında tedbirin zorunlu olup olmadığını değerlendirmelidir.

Sınırlayıcı veya yasaklayıcı şartların varlığı ile somut tehlike veya açık ve yakın tehdit arz eden bu şartların tüm tedbirlere rağmen engellenemeyecek nitelikte olduğunu somut delillere dayalı, ikna edici ve yargısal denetime açık olacak şekilde göstermelidir.

(5) Alınacak tedbirin haklılığı ancak başvuru sahiplerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkıyla kamu düzeni, güvenliği ve başkalarının hak ve özgürlükleri arasında adil bir denge kurulmasıyla mümkündür. Bu nedenle idare ve derece mahkemeleri, bu konuda adil bir denge kurulduğunu ilgili ve yeterli bir gerekçeyle göstermelidir.¹³

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşüne Müdahalenin Zorunlu Toplumsal İhtiyaca Dayanması Bakımından

(1) İfade özgürlüğü; kişinin haber ve bilgilere, başkalarının fikirlerine serbestçe ulaşabilmesi,

¹³ İsmail Sarıkabadayı ve diğerleri, B. No: 2016/23696, 8/6/2021, Maside Ocak Kışlakçı, B. No: 2019/21721, 16/11/2022, Aklime Hanas ve diğerleri, B. No: 2021/36970, 20/12/2023, Ali Bozan, B. No: 2021/27262, 10/1/2024

düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanamaması ve bunları tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.

(2) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ifade özgürlüğünün özel bir biçimi olup, bireylerin ortak fikirlerini birlikte savunmak ve başkalarına duyurmak için bir araya gelebilme imkânını korumayı amaçlamaktadır. Kolektif bir şekilde kullanılan ve düşüncelerini ifade etmek isteyen kişilere şiddeti dışlayan yöntemlerle düşüncelerini açıklama imkânı veren bu hak farklı düşüncelerin ortaya çıkması, korunması ve yayılmasını güvence altına almaktadır.

Bu nedenle, Anayasal haklar içinde kendine has özerk rolünün ve özel uygulama alanının varlığına rağmen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, aynı zamanda ifade özgürlüğü ışığında değerlendirilmelidir. İfade özgürlüğünün demokratik ve çoğulcu bir toplumdaki önemi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı için de geçerlidir.¹⁴

(3) Zor kullanılarak gözaltına alınanlar arasında olan kayıp yakını Maside Ocak Kışlakçı'nın Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi, 2019/21721 Başvuru Nolu ve 16.11.2022 tarihli kararı ile Anayasanın 34. maddesinde düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlal edildiğine karar verildi. Karar 23 Şubat 2023 tarihli Resmî Gazete de yayımlanmış olup, Anayasa Mahkemesi, Maside Ocak Kışlakçı kararında şu değerlendirmeyi yapmıştır;

“25. Öte yandan idare, bildirim amacının anılan hakkın etkin bir şekilde kullanılması için yetkililere makul ve uygun tedbir alma imkânı sağlamak olduğunu da gözetmemiştir. Nitekim yapılmak istenen etkinlik, yaklaşık yirmi dört yıl boyunca belirli zaman ve yerde yapılmakta olup idarenin bu etkinliğin yapılacağına ilişkin olarak önceden bilgisi olmadığı söylenemez. Barışçıl bir eylem söz konusu olduğunda ise idarenin somut olayın koşullarına göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının etkin kullanımını sağlamaya yönelik pozitif yükümlülükleri gereği toplantının gerçekleştirilmesi için tedbir alması

¹⁴ Hrant Dink Vakfı, B. No: 2021/29443, 12/6/2024

gerekirken otomatik olarak yasaklama yoluna gittiği görülmüştür. Nitekim idare, yasaklama kararında kamu düzeni bozulması, bozulma tehlikesi veya başkalarının haklarının korunması gerekliliği gibi zorlayıcı şartlar olduğunu ortaya koymamıştır. İzah edilen sebeplerle idarenin etkinliği yasaklama kararı için dayanak gerekçelerinin haklı ve ikna edici olduğu söylenemez”.

III. CEZA MAHKEMELERİNE SUNULAN İDDİANAMELERDE YER VERİLEN ve TOPLANTI ve GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU’NDA ÖNGÖRÜLEN SUÇLAR BAKIMINDAN

Farklı Asliye Ceza Mahkemelerinde görülecek olan davalara esas teşkil eden iddianamelerde şüphelilere (sanıklara) ağırlıklı olarak 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 32. maddesinin ilk fıkrasında öngörülen suçun isnat edildiği, diğerlerinde ise Kanun’un 33. maddesinin ilk fıkrasının (a) bendinde yer alan suçun işlendiği iddiasıyla kovuşturma yapılmasının talep edildiği görülmektedir.

- (1) 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun “*Direnme*” kenar başlıklı 32. maddesinin ilk fıkrasında “*Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçu, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işlemesi halinde, bu fıkra hükmüne göre verilecek ceza yarı oranında artırılarak hükmolunur*” denmektedir.
- (2) “Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne silahsız katılmakla birlikte ihtara rağmen dağılmama” suçunun maddi unsurunun oluştuğundan söz edilebilmesi için öncelikle kanun aykırı bir toplantı ya da gösteri yürüyüşünün varlığından bahsedilebilmelidir.
- (3) 2911 sayılı Kanun’un 23. maddesinde, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hangi hallerde kanuna aykırı sayılacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede, yetkili makamlarca yasaklanmış bir toplantı ve gösteri yürüyüşü, kanuna aykırı sayılmaktadır. Bununla birlikte, idari işlem niteliğindeki yasak kararlarının, başta anayasa olmak üzere kanunlara uygun olması gerekir.

- (4) Yukarıda, Anayasa Mahkemesinin, anayasanın ruhuna ve sözüne aykırı hak sınırlamaları ve yasaklara ilişkin kararları ile temel görüşüne yer verilmiştir. Anayasal bir hakkın, anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı surette sınırlanması, kısıtlanması, kullanımının yasaklanması, kanuna aykırıdır.
- (5) Aynı şekilde, birçoğu Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı açılmış davalarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vermiş olduğu ihlal kararları yukarıda aktarılmış olup, usulüne uygun olarak kabul edilmiştir. Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca iç hukukun kaynağı haline gelmiş bir sözleşmenin uygulanmasına ilişkin söz konusu ihlal kararlarının da iç hukukun parçası olduğu ve tüm idari ve adli makamları bağladığı açıktır. Aynı şekilde, anayasanın 90. maddesinin son fıkrası uyarınca, usulüne uygun olarak kabul edilmiş uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile kanunlar arasındaki çelişkiler bakımından sözleşme hükümlerine öncelik tanınmalıdır.
- (6) Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadında hukuka aykırılığı belirlenen bu tür yasaklar ve kısıtlamalar, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü, kanuna aykırı hale getirmeyecektir. Bu nedenle, suçun önşartını oluşturan bir kanuna aykırı toplantı ya da gösteri yürüyüşünden söz edilemeyecek, suçun önşartı gerçekleşmeyecektir.
- (7) Bilindiği üzere, bir suçun önşartı, suçun unsurları içinde değerlendirilir ve suçun maddi unsurunun oluşması için önşartın da gerçekleşmesi zorunludur.
- (8) "Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne silahsız katılmakla birlikte ihtarla rağmen dağılmama" suçunun tanımında, adında da görüldüğü üzere, kanuna aykırı toplantı ya da gösteri yürüyüşü öngörülmüştür. Bu itibarla, kanuna aykırı olmayan bir toplantı ya da gösteri yürüyüşüne katılmak, anılan suçun maddi unsurunu oluşturmayacağı gibi, ihtar üzerine dağılmamak da bu suç kapsamında değerlendirilemeyecektir. Zira, kanuna aykırı bir toplantı ya da gösteriye katılmak söz konusu olmadığından, dağılma yönündeki ihtar da bu suçun unsurları arasında sayılan ihtar alt unsuruna vücut vermeyecektir.

- (9) Bu koşullar içinde toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmak, anayasal bir hakkın kullanılmasıdır. Türk Ceza Kanunu'nun 26. maddesinin ilk fıkrasında, hakkın kullanılması hukuka uygunluk nedeni öngörülmüştür. Buna göre, hakkını kullanan kimseye ceza verilemez, zira fiil başından itibaren hukuka uygundur.
- (10) 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun, "toplantı ve gösteri yürüyüşlerine kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek katılma" suçunun öngörüldüğü 33. maddesinin ilk fıkrasının (a) bendinde, Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine; "*Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler taşıyarak veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek katılanlar iki yıl altı aydan dört yıla kadar*" hapis cezası verilmesi hüküm altına alınmıştır.
- (11) Yukarıda, Anayasa Mahkemesinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında güç kullanılması, ölçsüz müdahale, objektif ve gerçek bir toplumsal zorunluluk olmadan müdahale ile hakkın kullanılmasını engelleyecek surette caydırıcı ceza verme biçimindeki uygulamaların, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, hukuka aykırı biçimde kısıtladığına ilişkin içtihadına yer verilmiştir. Kimliğin gizlenmesine olanak verecek davranışların, bu tür hak ihlalleri dikkate alınmak suretiyle değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- (12) Anayasanın, "*Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü*" kenar başlıklı 11. maddesinde, "*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz*" denmektedir. Anayasanın, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin 13. maddesinde ise, "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna,*

demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz” hükmüne yer verilmiştir.

(13) 11. maddesi uyarınca Anayasa hükümleri, tüm makam ve kişileri bağlar. Doğrudan uygulanabilir nitelikteki Anayasa hükümlerinin esas alınması ve Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası gereği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ilk fıkrası ile Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin ilgili içtihat doğrultusunda değerlendirme yapılması kanuni bir zorunluluktur.

(14) Nihai takdir yetkisi Mahkemelere ait olmakla birlikte, gerek Anayasa'nın doğrudan uygulanma kabiliyetini haiz 34. maddesi ve bu maddeye ilişkin Anayasa Mahkemesi kararları, gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi ve ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

IV. TUTUKLAMA VE ADLİ KONTROL TEDBİRLERİ BAKIMINDAN

Tutuklama ve Adli Kontrol Tedbirlerinin Koşulları

Tutuklama Tedbirinin Koşulları

Tutuklama tedbirine karar verilebilmesine ilişkin düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesinin ilk üç fıkrasında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinin ilk fıkrasında, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 100 ve 101. maddelerinde yer almaktadır.

(1) **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın** kişi özgürlüğü ve güvenliğini güvence altına alan 19. maddesinin özellikle üçüncü fıkrasında tutuklama tedbirinin koşulları öngörülmüştür. Bu madde, doğrudan uygulanabilir bir madde olup, yine Anayasa'nın 11. maddesi uyarınca tüm makamları ve kişileri bağlar. Madde şöyledir:

“Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

(2) Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında, tutuklama kararı verilebilmesi, kuvvetli suç şüphesinin varlığı şartına, şüpheli ya da sanığın kaçması, delillerin yok edilmesi, değiştirilmesi ve bu gibi tutuklamayı zorunlu kılan tehlikeli durumların varlığına bağlanmıştır. Anayasa'da öngörülen bu şartlar kümülatiftir. Yani, **doğrudan uygulanabilir nitelikteki bu Anayasa maddesine göre, sadece kuvvetli suç şüphesinin varlığı yetmez, gecikmede tehlikeye ilişkin somut olguların da gerçekleşmiş olması ve bunların kanıtlanması gerekir.**

(3) **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin** kişi özgürlüğü ve güvenliğini güvence altına alan 5. maddesinin ilk fıkrasında, “Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz” dendiikten sonra (c) bendinde, “Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul

gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması” biçimindeki kişi özgürlüğünü kısıtlama nedenine yer verilmiştir.

- (4) Tutuklama tedbirine başvurulmasına ilişkin koşullar, **CMK’nun 100. maddesinin yanı sıra 101. maddesinde de yer almaktadır.**

CMK’nun, “Tutuklama nedenleri” kenar başlıklı 100. maddesi şöyledir:

“(1) Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir. İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez.

(2) Aşağıdaki hallerde bir tutuklama nedeni var sayılabilir:

a) Şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa.

b) Şüpheli veya sanığın davranışları;

1. Delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme,

2. Tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma, Hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa.

(3) Aşağıdaki suçların işlendiği hususunda somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde, tutuklama nedeni var sayılabilir:

a) 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;

1. Soykırım ve insanlığa karşı suçlar (madde 76, 77, 78),

2. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti (madde 79, 80)

3. Kasten öldürme (madde 81, 82, 83),

4. Kasten yaralama (madde 86, fıkra 3, bent b, e ve f) ve neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış kasten yaralama (madde 87),

5. İşkence (madde 94, 95)

6. Cinsel saldırı (birinci fıkra hariç, madde 102),

7. Çocukların cinsel istismarı (madde 103),

8. Hırsızlık (madde 141, 142) ve yağma (madde 148, 149),

9. Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti (madde 188),

10. Suç işlemek amacıyla örgüt kurma (iki, yedi ve sekizinci fıkralar hariç, madde 220),

11. Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar (madde 302, 303, 304, 307, 308),

12. Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (madde 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315),

b) 10.7.1953 tarihli ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan silah kaçakçılığı (madde 12) suçları.

c) 18.6.1999 tarihli ve 4389 sayılı Bankalar Kanununun 22 nci maddesinin (3) ve (4) numaralı fıkralarında tanımlanan zimmet suçu.

- d) 10.7.2003 tarihli ve 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren suçlar.
- e) 21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 ve 74 üncü maddelerinde tanımlanan suçlar.
- f) 31.8.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanununun 110 uncu maddesinin dört ve beşinci fıkralarında tanımlanan kasten orman yakma suçları.
- g) 6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 33 üncü maddesinde sayılan suçlar.
- h) 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7 nci maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen suçlar.
- i) Kadına karşı işlenen kasten yaralama suçu.
- j) Sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan personele karşı görevleri sırasında veya görevleri dolayısıyla işlenen kasten yaralama suçu.
- k) Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî eğitim kurumlarında yönetici, öğretmen, usta öğretici, yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimine yönelik Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen projelerde öğretici/öğretmen veya rehber danışman; özel eğitim kurumlarında yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğretici olarak görev yapanlar ile Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî eğitim kurumları ve özel eğitim kurumlarında ders ücreti karşılığı ders okutanlara ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan öğretmenlere karşı görevleri sırasında veya görevleri sebebiyle işlenen kasten yaralama suçu.
- (4) Sadece adli para cezasını gerektiren suçlarda veya vücut dokunulmazlığına karşı kasten işlenenler hariç olmak üzere hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez.

- (5) CMK'nun 101. maddesinin ilk fıkrası uyarınca, tutuklama isteminde, adli kontrol tedbirinin yetersiz kalacak olmasının nedenleri somut olgularla gösterilmelidir. İstem konusunda karar verecek olan yargılama makamı da adli kontrol tedbirinin hangi sebeplerle yetersiz kalacağını olgularla göstermelidir.
- (6) Söz konusu düzenlemeler dikkate alındığında, tutuklama kararı verilebilmesi için, şüpheli ya da sanığın isnat olunan suçu işlediği hususunda somut olgularla kanıtlanan kuvvetli şüphe olması, yine somut olgularla şüpheli ya da sanığın kaçacağını, delilleri karartacağını, muhakemeye iştirak edenlere baskı yapacağını kanıtlanması ve bu tedbirin somut olay bakımından orantılı olması gerekir.

Kuvvetli Suç Şüphesi Bakımından

- (1) Bilindiği gibi, tutuklama kararı verilebilmesi için, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların, somut verilerin, delillerin bulunması gerekir.
- (2) Tutuklama kararı verilebilmesi için bulunması gereken şüphe sebepleri, Cumhuriyet savcısı tarafından iddianame düzenlenmesi için yeterli olan şüphe nedenlerinin ötesinde bir yoğunlukta olmalıdır. Kanun'un 170. maddesinde, kamu davası açılması bakımından delillerin “yeterli şüphe” oluşturması aranırken, 100. maddeye göre, tutuklama kararı verilebilmesi için yeterli şüphenin ötesinde “kuvvetli suç şüphesinin varlığı” somut olgularla saptanmalıdır.
- (3) AİHS sistemi ve AİHM kararları da değerlendirildiğinde görüleceği gibi, mutlaka şüpheli ya da sanığın söz konusu suçu işlediği yönünde makul bir kuşku, yani objektif bir gözlemciyi, bu kişinin suç işlediği konusunda ikna etmeye elverişli yoğunlukta bir kuşku aranacaktır¹⁵.
- (4) Yine bilindiği gibi, CMK'nun 100. maddesinin üçüncü fıkrasında sayılan suçlar bakımından, bu suçların işlendiği yönünde kuvvetli şüphe sebeplerinin bulunması halinde, tutuklama nedeninin varsayılabileceği öngörülmüştür. Öncelikle fıkra da sayılan suçlar bakımından da bu suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphenin bulunması ve bu durumun somut olgularla kanıtlanması gerekir. Üçüncü fıkra da bu koşula açıkça yer verilmiştir.
- (5) Tutuklama kararında, şüpheli ya da sanığın, isnat olunan suçu işlediği hususunda kuvvetli şüphe somut olgularla gösterilmelidir.
- (7) **Nihayet, kuvvetli suç şüphesinin varlığından söz edilebilmesi için öncelikle isnat edilen fiilin suç teşkil etmesi gerekir. Hukuk düzeninin suç saymadığı bir fiil bakımından kuvvetli suç şüphesinden bahsedilemeyeceği de aşıkardır.**

(Gecikmede) Tehlike Koşulu Bakımından

¹⁵ T. Raporu, s. 26.

- (1) Bilindiği üzere, tutuklama kararı verilebilmesi için, şüpheli ya da sanığın kaçması, saklanması ya da kaçacağı şüphesini uyandıran olguların varlığı, delillerin karartılması, tanık ya da başka kişilere baskı yapılması olasılığına işaret eden **somut verilerin bulunması gerekir.**
- (2) Başka bir anlatımla, delillerin karartılması, tanık ya da başkaca kişilere baskı yapıldığı iddiası somut olgularla desteklenmelidir. Örneğin görgü tanıklarına baskı yapılması tehlikesi, yargılama devam ederken zamanla azalacak ve ortadan kalkacaktır. Delillerin karartılması gerekçesi de, deliller toplandıkça geçerliliğini yitirecektir. Bu durumlar, her oturumda olgularla kanıtlanmalı, önemini ve güncelliğini yitiren eski tehlikelere dayanarak tutukluluğun devamına karar verilmemelidir.
- (3) 2015 yılında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda öngörülen suçlar da CMK'nın 100. maddesinin üçüncü fıkrasında sınırlı olarak sayılan suçlar arasına alınmıştır. Bilindiği üzere, CMK m. 100/f. 3'te öngörülen suçlar bakımından kaçma ya da delilleri karartma koşulları açıkça aranmamıştır. Söz konusu düzenleme, bu suçlar bakımından yürütülen muhakeme faaliyetinde kategorik olarak tutuklamaya karar verilmesi sonucunu doğurabilmektedir. CMK m. 100/f. 3'teki suçlar bakımından sanki tutuklamanın kural olarak anlaşıldığı yönünde izlenim oluşmaktadır.
- (4) Gecikmede tehlike, haklı görünüş ve orantılılık muhakeme tedbirlerinin ortak koşulları arasındadır. 100. maddenin üçüncü fıkrasındaki düzenlemede, gecikmede tehlikeye yer verilmemiştir. Bununla birlikte, söz konusu koşulun bir ortak koşul olduğu ve bu suçlar bakımından da aranması gerektiği kabul edilmelidir.
- (5) Söz konusu fıkra da öngörülen düzenlemenin "*aksi kabul edilebilir bir karineden ibaret*" olduğu ve bu suçlara ilişkin olarak yürütülen muhakemelerde de hakimlerin, gerekçelendirmek kaydıyla şüpheli ya da sanıkların kaçmayacağı ya da delilleri karartmayacağı kanaatiyle tutuklama kararı vermemesi mümkündür. Nitekim, fıkra da, tutuklama nedeninin "varsayılacağından" değil "**varsayılabilceğinden**" bahsedilmektedir. Bununla birlikte, uygulamada bu hükmün adeta tutuklama zorunluluğu olarak anlaşıldığı gözlenmektedir.

- (6) Öte yandan, 100. maddenin üçüncü fıkrasında gecikmede tehlikeye yer verilmemiş olması gerekçesinden hareketle, fıkrada sayılan suçlar bakımından kategorik olarak tutuklama kararı verilmesi Anayasa'nın 19. maddesine de aykırıdır.
- (7) Yukarıda da nakledildiği üzere, Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında, "*Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir*" denmektedir. Anayasa'da gecikmede tehlike koşuluna yer verilmiştir. Söz konusu anayasa hükmü doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Hükümde öngörülen bu koşul, 100. maddenin üçüncü fıkrasında sayılan suçlar söz konusu olduğunda da gözetilmeli, gerçekleştiği somut olgularla kanıtlanmalıdır.
- (8) Anayasa'nın 19. maddesinin doğrudan uygulanabilir nitelikte olması ve CMK'nun 100. maddesinin üçüncü fıkrasının da anayasaya uygun olarak yorumlanması sayesinde, söz konusu fıkrada bir değişiklik yapılmaksızın gecikmede tehlike koşulunun gözetilmesi mümkündür. Öte yandan, muhakeme tedbirlerinin ortak bir koşulu olması nedeniyle, gecikmede tehlikenin, açık kanuni düzenleme bulunmayan durumlarda da dikkate alınması zorunludur. Fıkrada öngörülen, tutuklama nedeninin varsayılabileceği yönündeki ifade de, ilgili suçlar bakımından tutuklama tedbirine başvurulmasının kural haline getirilmediğini göstermektedir.

Orantılılık Koşulu Bakımından

- (1) Bilindiği gibi, tutuklama kararı verilebilmesi için, tutuklama yasağı bulunmamalı, adli kontrole başvurulabilecek durumlarda tutuklama kararı verilmemelidir. Ölçülülük ya da orantılılık koşulu gözetilmelidir.
- (2) Tutuklama kararı verilebilmesi için, CMK'nun 101. maddesinin ilk fıkrasının ikinci cümlesi uyarınca adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağını gösteren nedenlerin tutuklama isteminde gösterilmesi gerekir. Bu gibi durumlarda mutlaka adli kontrol

kararının yetersiz kalacağını gösteren gerekçelere dayanılmalı, bunlar somut ve olgusal biçimde sıralanmalıdır. Bu koşulun gözetilmemesi hallerinde ölçülülük ya da orantılılık koşulunun ihlal edildiği açıktır.

- (3) BM Savcılarının Rolüne Dair Yönerge’de, “*Savcılar, ulusal hukuka uygun olarak ve sanıkların ve mağdurların haklarına bütünüyle saygı göstererek, devletlerin tutuklamanın aşırı kullanılmasından ve ayrıca hapisliğin olumsuz sonuçlarından kaçınmak için değişik usulleri kabul etme imkanını araştırırlar*” denmektedir.

Adli Kontrol Tedbirinin Koşulları

- (1) CMK’nun, “adli kontrol” kenar başlıklı 109. maddesinin ilk fıkrasında, “*Bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, 100 üncü maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınmasına karar verilebilir*” denmektedir.
- (2) Söz konusu düzenleme ile, adli kontrol kararı verilebilmesi, tutuklama koşullarının ve nedenlerinin varlığına bağlanmıştır.
- (3) Bu itibarla, kuvvetli suç şüphesinin ve tutuklama nedenlerinin bulunmadığı hallerde, adli kontrol tedbirine hükmedilemez. Aksi uygulama kanuna aykırıdır.

Tutuklama ve Adli Kontrol Tedbirleri Bakımından Hukuki Değerlendirme

- (1) Yukarıda, “Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne silahsız katılmakla birlikte ihtar rağmen dağılmama” suçunun tanımında, adında da görüldüğü üzere, kanuna aykırı toplantı ya da gösteri yürüyüşünün önşart olarak kabul edildiği ifade edilmişti. Bu nedenle, kanuna aykırı olmayan bir toplantı ya da gösteri yürüyüşüne katılmak, anılan suçun maddi unsurunu oluşturmayacağı gibi, ihtar üzerine dağılmamak da bu suç kapsamında değerlendirilemeyecektir. Zira, kanuna aykırı bir toplantı ya da gösteriye katılmak söz konusu olmadığından, dağılma yönündeki ihtar da bu suçun unsurları arasında sayılan ihtar alt unsuruna vücut vermeyecektir. Bu koşullar içinde toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmak, anayasal bir hakkın kullanılmasıdır. Türk Ceza Kanunu’nun 26. maddesinin ilk

fikrasında, hakkın kullanılması hukuka uygunluk nedeni öngörölmüştür. Buna göre, hakkını kullanan kimseye ceza verilemez, zira fiil başından itibaren hukuka uygundur. Anayasa Mahkemesinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında güç kullanılması, ölçsüz müdahale, objektif ve gerçek bir toplumsal zorunluluk olmadan müdahale ile hakkın kullanılmasını engelleyecek surette caydırıcı ceza verme biçimindeki uygulamaların, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, hukuka aykırı biçimde kısıtladığına ilişkin içtihadına yukarıda yer verilmiştir. Kimliğin gizlenmesine olanak verecek davranışların da, bu tür hak ihlalleri dikkate alınmak suretiyle değerlendirilmesi gerektiği düşünölmektedir.

- (2) Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne silahsız katılmakla birlikte ihtarla rağmen dağılmama suçu bakımından önşartın gerçekleşmediği, bu nedenle bir suçtan bahsedilemeyeceği düşünölmektedir. Bir suçtan bahsedilemeyen durumlarda, kuvvetli suç şüphesi şartının da yerine gelmediği kabul edilmelidir.
- (3) Farklı bir yorumun benimsenmesi halinde de, her bir sanık bakımından tutuklama nedenlerinin bulunduğunun, somut olgu ve delillerle ispat edilmesi gerekmektedir. Bu suçların CMK'nun 100. maddesinin üçüncü fıkrasında sayılan suçlardan olması, tehlike koşullunun aranmayacağı anlamına gelmemektedir.
- (4) Tutuklama koşullarının gerçekleşmediği durumlarda, adli kontrol tedbirine de başvurulamayacaktır. Aksi yöndeki uygulamanın, Kanun'un 109. maddesine aykırı olacağı açıktır.

V. ANAYASAL BİR HAK OLAN EĞİTİM HAKKININ KISITLANMASI BAKIMINDAN

Eğitim Hakkı

- (1) 1982 Anayasası eğitim hakkını 42. maddenin 1. ve 2. fıkralarında güvenceye almıştır. Buna göre,

*“Kimse öğrenim ve eğitim hakkından yoksun bırakılamaz.
Eğitim ve öğretim devletin başta gelen ödevlerindedir.”*

Bu düzenleme hiçbir ayrıma tabi tutulmadan, herkesin eşit eğitim hakkına sahip olmasını gerektirir. Eğitim hakkının kapsamını, Anayasanın 10. maddesinde güvenceye alınan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı belirler. Anayasanın 10. maddesinin 1, 4 ve 5. fıkraları aşağıdaki gibidir:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Eğitimde belli grupların dışlanması, yani ayrımcılık kabul edilemez. Anayasanın 42/2. ve 10. maddeleri, kişilerin eğitim hakkını kullanmasında devlete ödev yüklemektedir. Buna göre, hem devlet eğitim hakkından herkesin eşit biçimde yararlanmasını sağlayacak koşulları sağlamakla, hem de üçüncü kişilerin bu hakkı ihlal etmesini önleyecek tedbirleri almakla yükümlüdür. Devletin hakkı ihlal etmeme ve üçüncü kişilerden gelecek ihlalleri önleme ödevi güvenlik tedbirleri uygulananlar bakımından da geçerlidir.

(2) Eğitim hakkı, eğitim özgürlüğünü de içerir. Eğitim özgürlüğü, öğretim görevlileri ve öğrencilerin eğitim ve öğretim kurumu içinde ve dışında söz, yazı ve gösteri gibi yollarla kendilerini özgürce ifade edebilmesi anlamına gelir. Eğitim özgürlüğü, öğrencilerin ifade özgürlüğüne (1982 An. md. 26 ve 34) sahip olmasının yanısıra aynı düşünceleri paylaşanların biraraya gelerek örgütler kurabilmesini ve bunların içinde yer alabilmesini de güvence altına alır (1982 An. md. 33).

(3) BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin herkese eğitim hakkını tanıyan 13. maddesi hakkındaki Genel Yorumunda, “Eğitim hakkının ancak öğretim elemanlarının ve öğrencilerin

akademik özgürlüğüyle birlikte gerçekleştirileceği”ni vurgulamaktadır.¹⁶ AİHM’e göre, eğitim ondan yararlananların ötesinde, daha geniş toplumsal işlevlere sahip bir kamu hizmetidir. Eğitim hakkı, demokratik bir toplumda insan haklarının ilerlemesinde asli bir rol oynar.¹⁷

(4) Anayasa Mahkemesi de AİHM’in yaklaşımını benimsemekte ve “demokratik bir toplumda insan haklarının sağlanması ve devamı için eğitim hakkının vazgeçilmez ve temel bir katkısı olduğu”nu vurgulamaktadır.¹⁸

Eğitim hakkının gözetilme ve tutuklama tedbirleriyle engellenmesi

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 13 Sayılı Tavsiye Kararına 2006 yılında yapılan ekin 40. maddesinde, “*Tutukluluk hali, çocukların ve genç kişilerin eğitimini gereksiz yere kesintiye uğratmamalı ya da daha ileri bir eğitime erişmelerine müdahale etmemelidir*” düzenlemesiyle tutukluluk tedbirinin eğitim hakkının kullanılmasının sağlanması bakımından da en son çare olarak uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığının Üniversitelere Gönderdiği 6/4/2025 Tarihli ve E-73112577-010.10-22223 Sayılı Yazısının Uluslararası İnsan Hakları Standartları, 1982 Anayasası ve Disiplin Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığının Üniversitelere Gönderdiği 6/4/2025

Tarihli ve E-73112577-010.10-22223 Sayılı Yazısı

YÖK, derslerin boykot edilmesi ve öğrencilere bu yönde baskı yapıldığına yönelik olarak kendilerine ulaşan şikayetlerle ilgili olarak 6/4/2025 tarihinde tüm üniversitelere “*Yükseköğrenim*

¹⁶ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 13, E/C.12/1999/10, para. 30.

¹⁷ Ponomaryovi/ Bulgaristan, no. 5335/05, 21.6.2011, § 55; Velyo Velevo/ Bulgaristan no.16032/07, 27.8.2014, § 33.

¹⁸ Mehmet Reşit Arslan ve diğerleri no. 2013/583, 9.1.2013, § 66.

kurumlarında derslerin ve sınavların veya diğer hizmetlerin engellenmesi, boykot ve işgal eylemlerinde bulunulması 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu bakımından suç teşkil eden; 2547 sayılı yükseköğretim kanunu bakımından disiplin cezasını gerektiren eylemlerdendir. Bu nedenle anayasal bir hak olan eğitim ve öğretim faaliyetlerini engelleyen veya boykot edenlerle birlikte bu kimselere destek olan akademi ve idari personeli ile öğrenciler hakkında gerekli adli ve idari işlemlerin ivedi tesis edilmesi” yönünde bir yazı göndermiştir.

Boykot Çağrısı ve Boykot Eyleminin Hukuki Niteliği

- (1) Protesto hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ifade özgürlüğünün kapsamı içindedir. Protesto hakkı, birçok farklı eylem biçimini içerir. Barışçıl olduğu sürece, bu hak yalnızca protesto yürüyüşlerini değil, aynı zamanda abluka, oturma eylemi, işgal gibi farklı eylem biçimlerini de kapsar. Örgütlü ve kendiliğinden gerçekleşen her türlü eylem, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir parçası olan protesto hakkına dahildir ve öncesinde bir bildirim şartına bağlı tutulamaz. Barışçıl toplantı hakkı kişilerin protesto zamanını yerini ve biçimini seçme hakkını da içerir. Nitekim, 1982 Anayasası'nın 34/1. maddesi de *“Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.”* diyerek toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin söz konusu evrensel standartları tanımaktadır. Protesto ilke olarak kamuya açık alanlarda, kamu binalarında ve üniversitelerde yapılabilir. Protesto, belli bir konuda kendisini ifade etmek isteyen öğrenciler tarafından üniversite kampüslerinin içinde ya da dışında kullanılacak bir haktır.
- (2) İfade özgürlüğü ve akademik özgürlük üniversitenin ve akademik yaşamın temel taşıdır. Öğrencilerin ifade ve barışçıl toplantı gösteri yürüyüşü ve bunların kapsamı içinde yer alan protesto hakkı hem 1982 Anayasasının 26. ve 34. maddelerinde hem de AİHS'nin 10. ve 11. maddelerinde güvence altına alınmıştır. Öğrencilerin protesto hakkının sınırı, bu nitelikteki eylemlerin yükseköğretim kurumlarında eğitim ve öğretimi doğrudan engelleyici bir nitelik taşıması olabilir.

- (3) AİHM'ye göre boykot çağrısı karşı görüşü ifade etme aracıdır. Bu nedenle AİHS'nin 10. maddesinde tanınan ifade özgürlüğünün kapsamı içindedir.¹⁹ Üstelik Mahkeme, boykotu siyasal bir ifade biçimi olarak niteleyerek bunda kamu çıkarının olduğunu vurgulamaktadır. Diğer siyasal nitelikteki ifade biçimlerinde olduğu gibi boykot da şiddete, nefrete ya da hoşgörüsüzlüğe çağrı biçiminde olmadıkça Sözleşme'nin geniş koruması altındadır.
- (4) AİHM'in boykot çağrısına ilişkin bu yaklaşımı pek çok demokratik devletin Yüksek/Anayasa Mahkemeleri tarafından da benimsenmiştir. Örneğin, ABD Yüksek Mahkemesi şiddet içermeyen siyasal amaçlı boykotun Anayasa'nın koruması altında olduğunu açıkça ifade eder.²⁰ Federal Alman Anayasa Mahkemesi de boykotu siyasal ifade özgürlüğü olarak tanımlamakta ve boykotun temel bir hak olduğunu vurgulamaktadır²¹.

**Boykota Çağrı, Dersleri Boykot Gibi Protesto Eylemlerinin 2547 Sayılı
Yükseköğretim Kanununun 54. Maddesinde Düzenlenen Öğrencilerin Disiplin İşleri
Kapsamına Girip Girmediğinin Değerlendirilmesi**

- (1) 2547 sayılı Kanunun 54. maddesi yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrencilere yönelik disiplin suç ve cezalarını düzenlemektedir. İlk bakışta boykota çağrı, dersleri boykot gibi protesto eylemlerinin aşağıdaki disiplin suç ve cezaları içinde değerlendirilebileceği düşünülebilir:
- a) “Ders, seminer, sınav, uygulama, laboratuvar, atölye çalışması, bilimsel toplantı ve konferans gibi çalışmaların düzenini bozmak” gerekçesiyle **kınama** cezası verilmesi;
- b) “Öğrenme ve öğretme hürriyetini engelleyici veya yükseköğretim kurumlarının işleyiş ve huzurunu bozucu eylemlerde bulunmak, Yükseköğretim kurumu personeli veya öğrencilerini tehdit etmek”, “Yükseköğretim kurumunda kişilerin şeref ve haysiyetini zedeleyen sözlü veya yazılı eylemlerde bulunmak”, “Yükseköğretim kurumu personeli veya öğrencilerini tehdit etmek” gerekçesiyle **yükseköğretim kurumundan bir haftadan bir aya kadar uzaklaştırma** cezası verilmesi;

¹⁹ *Baldassi ve Diğerleri/Fransa* no. 15271/16, 15280/16, 15282/16, 11.6.20020 §64.

²⁰ *NAACP v. Claiborne Hardware Co.*, 458 U.S. 886 (1982).

²¹ 1 BvR 400/51, 15.1.1958 §50, 54 ve 70.

- c) “Yükseköğretim kurumlarında işgal ve benzeri fiillerle yükseköğretim kurumunun hizmetlerini engelleyici eylemlerde bulunmak”, “Kurum personeli veya öğrencilerine fiili saldırıda bulunmak”, “Yükseköğretim kurumu bünyesinde mevcut bina, demirbaş eşya ve benzeri malzemeyi tahrip etmek veya bilişim sistemine zarar vermek” gerekçesiyle **Yükseköğretim kurumundan bir yarıyıl için uzaklaştırma** cezası verilmesi;
- d) “Yükseköğretim kurumu görevlilerine karşı cebir ve şiddet kullanarak görevin yapılmasına engel olmak”, “Öğrencilere karşı cebir ve şiddet kullanarak yükseköğretim hizmetlerinden yararlanmalarını engellemek” gerekçesiyle **Yükseköğretim kurumundan iki yarıyıl için uzaklaştırma** cezası verilmesi.

(2) Anayasa Mahkemesinin ifade ettiği üzere toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, bireylerin düşünce açıklamalarında bulunmak amacıyla açık veya kapalı mekânlarda, kamu otoriteleri ile üçüncü kişilerin müdahalesi olmaksızın geçici olarak bir araya gelebilme özgürlüğünü korumaktadır. **Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, bir düşünceyi açıklamak, ortak çıkarları savunmak, belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturmak ve siyasal karar organlarını etkilemek için bireylerin bir araya gelebilmeleri amacına hizmet eder.** Bu nedenle söz konusu hak, ifade özgürlüğüyle de yakından ilgili olup ifade özgürlüğü ile birlikte demokratik toplumun temelini oluşturur.²² Kişiler, bu hak aracılığıyla idarenin yönetme biçiminin doğurduğu olumsuz sonuçları dile getirme ve belirli ölçüde etkileme imkânı elde ettiklerinden bu hak yönetime katılma araçlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin demokratik ilkelere uygun yönetildiğinden söz edilebilmesi için bireylerin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahip olması gerekmektedir²³. Bu gerekçelerle Anayasa Mahkemesi, izin almadan yapılan toplantıların yükseköğretim kurumundan uzaklaştırma cezasıyla cezalandırılmasını öngören kanun hükmünü Anayasa'nın 13. ve 34. maddelerine aykırı görerek iptal etmiştir.

²² AYM. E.2014/101, K.2017/142, Kt.28/9/2017, § 21; E: 2023/78, K: 2024/55, Kt. 22/2/2024 §52 ve 22.

²³ AYMK. E. 2023/78, K. 2024/55, Kt. 22/2/2024 § 23.

(3) Öğrencilerin ifade özgürlüğüne yönelik olarak getirilen düzenlemeler yönünden eğitimin derecesi büyük önem taşımaktadır. **Disiplin yaptırımına bağlı olan eylemin ilişkili olduğu eğitimin derecesi arttıkça öğrencinin ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler azalmalıdır.** Bu bağlamda özgür düşüncenin ve eleştirel aklın beşiği olarak kabul edilen üniversitelerde farklı düşüncelere sahip olan öğrencilere daha fazla hoşgörü gösterilmesi gerekir. İfade özgürlüğü, üniversite öğrencileri de dahil olmak üzere herkesin görüş ve fikirlerini serbestçe anlatabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi imkânına sahip olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla üniversite öğrencileri, söz konusu görüş ve fikirleri tartışmalı olsa veya rağbet görmese dahi ifade etme özgürlüğünün sıkı korumasından yararlanmalıdır.²⁴ Üniversitelerde ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin istisnai olması gerekir.²⁵

(4) Anayasa Mahkemesine göre, ifade özgürlüğünün kullanılması ile ilişkili olarak eğitim hakkına yönelik müdahalelerde müdahaleye konu düşünce açıklamasının, eğitim kurumunun düzeni üzerindeki olası yahut mevcut olumsuz etkisinin de mutlaka gösterilmesi gerekir. Kuşku yok ki **eğitim kurumunun disiplininin sağlanması meşru bir amaç olmakla birlikte söz konusu amacı gerçekleştirmek için bireyin ifade özgürlüğünü ortadan kaldıracak yahut kullanmasını aşırı zorlaştıracak müdahaleler kabul edilemez.**²⁶ Bu gerekçeyle, Anayasa Mahkemesi, öğrencilerin kendileriyle ilgili olan ya da kamuoyunu ilgilendiren bir konuyla ilgili dikkat çekme, kamuoyu oluşturma gibi amaçlarla izinsiz bildiri dağıtma, afiş veya pankart gibi materyallerin asılmasının ve dağıtılmasının disiplin yaptırımına bağlanmasını Anayasa'ya aykırı bulmuştur.²⁷

²⁴ AYMK E. 2023/78, K. 2024/55. Aynı yönde *bkz* İlknur Uyan no. 2019/14617, 26.4.2019, § 30; Ahmet Batur no. 2018/20182, 14.9.2021 § 43, Umut Deniz Yorulmaz no.2019/19019, 28.5.2019 §36, Cebrail Padak, no. 2019/41543, 18.12.2019 § 36.

²⁵ Cebrail Padak §. 43.

²⁶ İlknur Uyan § 29; Ahmet Batur § 40; Umut Deniz Yorulmaz § 35.

²⁷ AYMK. E. 2023/78, K. 2024/55.

- (5) Anayasa Mahkemesi “işgal”i “İşgal, bir yeri geçici bir süreyle ele geçirme, işten alıkoyma, engelleme, oyalama gibi eylemler” olarak tanımlamaktadır.²⁸ Mahkeme, “*Kurala konu eylemlerin, zor ve şiddet barındırabilen ve yükseköğretim hizmetlerinden yararlanmayı ve söz konusu hizmetlerin sunumunu öğrenciler ile akademik ve idari personel yönünden topluca kesintiye uğratabilecek nitelikte eylemler*” olarak ifade etmektedir.²⁹
- (6) Danıştay’a göre, fiilin, yükseköğretim kurumlarında işgal ve benzeri fiillerle yükseköğretim kurumunun hizmetlerini engelleyici eylemlerde bulunmak suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için süre ve katılım yönünden eğitim kurumlarının düzen ve güvenliğini tehdit edecek boyutta ve nitelikte bulunması gereklidir. Bu bağlamda Danıştay, örneğin, davacının öğrenci arkadaşları ile birlikte merdiven başında kol kola girerek slogan atmasını ve dersi bir sürü engellemesini bu eylemin kısa süreli olması nedeniyle işgal ve benzeri fiil kapsamında değerlendirilmemiştir.³⁰
- (7) **Sonuç olarak**, öğrencilerin dersleri boykot etme çağrısı yapması ve boykot etmesi ifade özgürlüğü kapsamına girer. Öğrencilerin, başkalarının derslere girmesini ve derslerin yapılmasını fiziken engellemedikleri sürece derslere siyasal nitelik taşıyan ya da taşımayan herhangi bir konuyu protesto etmek ve o konuya üniversite yönetiminin ya da kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla üniversite kampüsünde ve binalarında toplanması hem akademik özgürlük hem de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma kapsamı içindedir. **Bu tür eylemlerin 2547 sayılı Kanun’un 54. maddesinde sayılan disiplin suçlarından birinin kapsamında değerlendirilmesi Anayasa’nın 26. ve 34. maddelerine aykırılık oluşturacaktır.** Böyle bir değerlendirme, yukarıda da açıklandığı gibi AİHM kararlarına; dolayısıyla “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” diyen Anayasa’nın 90/5. maddesine de aykırılık oluşturacaktır.

²⁸ AYMK. E. 2023/78, K. 2024/5 § 63.

²⁹ AYMK. E. 2023/78, K. 2024/55 § 65.

³⁰ 8.D., E.2015/3425, K.2018/3143, Kt. 7.6.2018.